

IMPACT FACTOR
6.05

ISSN 2231- 6671

International Registered & Recognized

Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

Hi-TECH RESEARCH ANALYSIS

UGC APPROVED & PEER REVIEWED RESEARCH JOURNAL

Issue : XIX, Vol. - V

Year - X, (Half Yearly)

Aug. 2019 To Jan. 2020

Editorial Office :

'Gyandev-Parvati',
R-9/139/6-A-1,
Near Vishal School,
LIC Colony,
Pragati Nagar, Latur
Dist. Latur - 413531.
(Maharashtra), India.

Contact : 02382 - 241913

09423346913 / 09503814000

07276305000/ 09637935252

Website

www.irasg.com

E-mail :

interlinkresearch@rediffmail.com

visiongroup1994@gmail.com

mbkamble2010@gmail.com

Published by :

JYOTICHANDRA PUBLICATION

Latur, Dist. Latur - 413531 (M.S.) India

Price : ₹ 200/-

CHIEF EDITOR

Dr. Balaji G. Kamble

Research Guide & Head, Dept. of Economics,
Dr. Babasaheb Ambedkar Mahavidyalaya,
Latur, Dist. Latur.(M.S.) (Mob. 09423346913)

EXECUTIVE EDITORS

Dr. Sunanda Rodge

Principal
Govt. B.Ed. College,
Nanded, Dist. Nanded (M.S.)

Scott. A. Venezia

Director, School of Business,
Ensenada Campus,
California, (U.S.A.)

Dr. Omshiva V. Ligade

Head, Dept. of History
Shivajiruti College,
Nalegaon, Dist. Latur.(M.S.)

Bhujang R. Bobade

Director Manuscript Dept.,
D. A. & C. Research Institute,

Dr. Dileep S. Arjune

Professor & Head, Dept. of Economics
J. E. S. College,
Jalna, Dist. Jalna(M.S.)

Dr. U. Takataka Mine

Tokyo (Japan)

Dr. Babasaheb M. Gore

Dean- Faculty of Education & M.C.
Member, S.R.T.M.U, Nanded.(M.S.)

Dr. Nilam Chhanghani

Dept. of Economics,
KNG Mahavidyalaya
Karanja Lad, Dist. Washim (M.S.)

DEPUTY-EDITOR

Dr. G. V. Menkudale

Dept. of Dairy Science,
Mahatma Basweshwar College,
Latur, Dist. Latur.(M.S.)

Dr. C.J. Kadam

Head, Dept. of Physics,
Maharashtra Mahavidyalaya,
Nilanga, Dist. Latur.(M.S.)

Dr. Balaji S. Bhure

Dept. of Hindi,
Shivajiruti College,
Nalegaon, Dist. Latur.(M.S.)

Dr. Bharat S. Handibag

Dean, Faculty of Arts,
Dr. B.A.M.U. Aurangabad(M.S.)

Dr. S.B. Wadekar

Dept. of Dairy Science,
Adarsh College,
Hingoli, Dist. Hingoli.(M.S.)

Dr. Shivaji Vaidya

Dept. of Hindi,
B. Raghunath College,
Parbhani, Dist. Parbhani.(M.S.)

CO-EDITORS

Dr. R.N. Salve

Head, Dept. of Sociology,
Shivaji University,
Kolhapur, Dist. Kolhapur.(M.S.)

Ghansham S. Baviskar

Dept. of English,
RNC & NSC College,
Nasik, Dist. Nasik.(M.S.)

Dr. Kailash Tombare

Head, Dept. of Economics,
Devigiri Mahavidyalaya,
Aurangabad.(M.S.)

Dr. Kailash R. Nagulkar

Head, Dept. of History,
Gulab Nabi Azad College,
Barshi Takli, Dist. Akola.(M.S.)

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	The Temple of My Familiar: A History of the Evolution of Humankind Dr. Purushottam P. Deshmukh	1
2	The Role of Language and Literature in Sustainable development Vijay Bhaidas Bachchhao	6
4	Bacteriological Examination Of Milk Sample By Using Coliform Count Dr. Arusha Nandimath	12
5	Quality Enhancement in Higher Education Through MOOCs Dr. Anil M. Metkar	20
6	Car Parking Guard Circuit Using Infrared Sensor Vijay Balaji Zadke	33
7	अमरावती शहराच्या व्यवसाय संरचनेचे भौगोलिक विश्लेषण डॉ. दिनेशकुमार सिनकर	35
8	ब्रिटीश साम्राज्य आणि भारतातील अर्थव्यवस्थेतील परिवर्तन डॉ. बी. एस. लासुरे	39
9	अकोला जिल्ह्यातील महिलांचे सविनय कायदेभंग चळवळीत योगदान डॉ. नाना ताराचंद वानखडे	44
10	भारतीय इतिहासातील मध्यकालीन व्यापार आणि वाणिज्य डॉ. एम. एस. कांबळे	48
✓ 11	रा. रं. बोराडे यांच्या कथासाहित्यातील म्हणींचा अभ्यास डॉ. शिवराज काचे	55

11

रा. रं. बोराडे यांच्या कथासाहित्यातील म्हणींचा अभ्यास

डॉ. शिवराज काचे

मराठी विभाग,
राजर्षी शाहू महाविद्यालय,
लातूर, जि. लातूर

Research Paper - Marathi

रा.रं. बोराडे यांच्या कथासाहित्यात विपुल प्रमाणात म्हणींची रेलचेल पाहण्यास मिळते. भाषा ही परंपरागत चालत आलेली, समाजाची एक अमूल्य ठेव आहे. भाषेच्या माध्यमातून विचारांची देवाणघेवाण होत असते; समाजातील व्यवहार भाषेद्वारा चालतात, आणि हे व्यवहार चालत असतानाच कळत-नकळतपणे म्हणी निर्माण होतात, नंतर त्या समाजात रुढ होतात. म्हणींमुळे बोलण्यात, लेखनात आणि एकूणच व्यवहाराला प्रभावीपणा आणि सुलभता प्राप्त होते. म्हणूनच म्हणींचे महत्त्व संस्कृतासह जगातील सर्वच भाषांत गायिले गेलेले आहे. भाषेत बोली भाषा असते. तिच्या अनेक बोली भाषांत म्हणींची विपुलता दिसून येते. बोलीभाषेत ग्रामीणांशी बोलताना त्यांचा उच्चार कळत-नकळत होऊन जात असतो. विशेषतः ग्रामीण स्त्रियांच्या बोलण्यातून, अशिक्षितांच्या बोलण्यातून म्हणींचा सर्रास वापर होतो.

'म्हणी' या वर्षानुवर्षांच्या दीर्घकालीन अनुभवातून आलेले आणि कमी शब्दात व्यक्त होणारे छोटे वाक्य असते. या छोट्या वाक्यातूनच मोठा अर्थ व्यक्त होत असतो. 'म्हण' हा शब्द आबलावृद्धांच्या चांगल्या परिचयाचा आहे. घरी, दारी, समाजात, शेतात, गावात, बाजारात, बसस्थानक, रेल्वेस्टेशन कोठेही चार माणसे जमली म्हणजे त्यांच्या संवादाचे सूक्ष्म निरीक्षण केल्यास त्या संवादाच्या ओघात सहज दहापाच तरी म्हणींचा उच्चार झालेला आढळून येतो. म्हणीविषयी आपले विचार व्यक्त करताना वा.गो. आपटे म्हणतात, "ज्या म्हणींशी आमचा इतका दाट परिचय आहे, ती म्हण म्हणजे काय या विषयी कोणाचेही ठायी अज्ञान संभवत नाही. तथापि म्हणींची शास्त्रीय पद्धतीची व्याख्या करून दाखविणे हे काम मात्र फार दुर्घट आहे." असे सांगून "परंपरेने लोकांच्या बोलण्यांत आलेले एखादे नीतिपर, अनुभव सिध्द किंवा दृष्टांत पर वाक्य किंवा अनेक वाक्य मिळून होणारे वचन ती

'म्हण' असा सामान्य अर्थ देता येतो. पण म्हण या शब्दाची ही बिनचूक, रेखीव, शास्त्रशुद्ध व्याख्या नव्हे" असेही ते सांगतात.

'म्हण' हे नाम 'म्हणणे' ह्या पासून निघालेले आहे. 'म्हण' या शब्दाचा अर्थ 'लोकांनी वारंवार म्हटलेले किंवा उच्चारलेले जे वाक्य ते' असे म्हण या शब्दाविषयी सांगून कै. वि.वा. भिडे म्हणीची शास्त्रीय व्याख्या देताना म्हणतात, "ज्यात काही अनुभव, उपदेश माहिती, सर्वकालिक सत्य किंवा ज्ञान गोविलेले आहे, जे अल्प शब्दात्मक आहे, ज्यात काही चटकदारपणा आहे आणि लोकसंभाषणात वगैरे जे वारंवार योजतात असे वचन किंवा वाक्य होय."

थोडक्यात सार्वकालिक सत्य मोजक्या शब्दात प्रगट करणारे वाक्य म्हणजे म्हण. म्हणीतून व्यक्त होणाऱ्या सत्याची चर्चा करताना दुर्गा भागवत म्हणतात, 'हे सत्य प्रगट करण्याच्या तीन तऱ्हा संभवतात. १. अपूर्ण स्थितीचे दिग्दर्शन, २. अतिशयोक्ती वर्णन, ३. रूपकाचा आश्रय, त्यांच्या मते, 'म्हण म्हणजे कुठले तरी अगदी खाजगी, वैयक्तिक असे सत्य अगदी सुत्ररूपाने ठासून सांगणारे वचन... हे सत्य वचन लहान क्षेत्रातून निघून व्यापक क्षेत्राला लागू पडते."

म्हण ही प्रथम एक व्यक्ती दुसरीच्या संदर्भात वापरते, आणि त्यातले सत्य सार्वजनिक असल्याचे कळताच तिचा वापर लोकसमाज करू लागतो. पद्यमय शैली व आखुड आकार हे म्हणीचे वैशिष्ट्य असते. त्यातून कधी अपूर्ण परिस्थितीचे दिग्दर्शन तर कधी अतिशयोक्ती पूर्ण वर्णन असते. तर कधी रूपकाचाही आश्रय घेतला जातो. लघुता, व्यावहारिकता, चित्ताकर्षता व लोकमान्यता हे गुण म्हणीत असणे आवश्यक असते. मराठी ग्रामीण कथा साहित्यातून म्हणींचा सर्रास वापर केल्याचे दिसून येते. बोराडे त्यास अपवाद नाहीत. रा.रं. बोराडे यांनी आपल्या कथांतून विविध म्हणींचा समर्थपणे वापर केल्याचे दिसते. त्यात असलेली विविधता ही पाहण्यासारखी आहे.

अ) शरीरावयांवरून आलेल्या म्हणी :-

रा.रं. बोराडे यांच्या कथासाहित्यात शरीरावयांवरून आलेल्या म्हणींची प्रचंड रेलचेल पाहावयास मिळते. मानव जन्म हा अतिशय महत्त्वाचा आहे. मानवी शरीर ही मानवास मिळालेली बहुमुल्य देणगीच आहे. त्याला आपल्या अशा बहुमुल्य शरीरावयाची मौलिकता तेव्हाच कळते, जेव्हा एखादा अवयव जखमी होतो अथवा निकामी होतो, किंवा वृद्धत्वाने नष्ट होतो. शरीराचे शीर्षस्थान असणारे डोके, त्यानंतर घड, हात, पाय, डोळे, कान, नाक, जीभ, ओठ इत्यादीपैकी एखादेही अवयव जखमी अथवा निकामी झाल्यास त्याची असणारी किंमत आपोआपच कळते. अशा प्रकारच्या शरीरावयांवरून आलेल्या म्हणी, प्रचंड प्रमाणात रा.रं. बोराडे यांच्या कथावाङ्मयात आलेल्या दिसून येतात.

उदाहरणार्थ -

- "आडजीभ हसली, पडजीभ रुसली." (बोळवण 'दावेदार' पृ. १०९)
- आपल्या हातांनी आपल्याच पायावर धोंडा पाडून घेणे. (वाळवण 'खोंड')

पृ. ४६)

- "उंच नाक आन् गाढव राक" (ताळमेळ 'आफत' पृ. ८५)
- "अंगापरीस बोंगा कुठं चाललास सोंगा." (नातीगोती 'झळ' पृ. १०१)
- "गुडघ्याला बारिशंग बांधणे" (मळणी 'सौदा' पृ. १७८)
- "दात हायीत पर चने कुठे हायीत ?" (बोळवण 'आटापीटा' पृ. ९)
- "दिसायला गोरामोमटा दिसतो; पर म्हागनं कपाळकरंटा निगतो की एकांदा."
- "बारीक डोळे आन् पोटात गोळे" (ताळमेळ 'अफत' पृ. ८५)
- "नाकापेक्षा मोती व्हाया लागल्या" (नातीगोती 'धाक' पृ. ८५)
- "माणसानं शेवटी हातापायाला आळख मागावं. हात पाय धड असतेल तर समदं धड असतया" (बोळवण 'चिरफाड' पृ. १४७)

"हातात न्हाई पयसा आन् ज्येला त्याला म्हणतं मला ववसा."

(मळणी-'लगीन' पृ. ३२)

रा.रं. बोराडे यांनी हात, पाय, दात, नाक, आडजीम, पडजीम, अंग, डोळे, गुडघा, कपाळ या शरीरावयावरून दैनंदिन जीवनातील अनुभवांना संपन्न करण्याचा व प्रासबद्ध करण्याचा यशस्वी प्रयत्न केला आहे. जो अनुभव परिच्छेदातून व्यक्त होऊ शकत नाही तो एकेका म्हणीतून ते व्यक्त करतात. या म्हणीतून मानवी स्वभाव, जगण्याची शैली, नाटकीपणा, उतावळेपणा, नशीबाचा भाग इ. बाबी मांडल्या गेल्या आहेत.

ब) नात्याच्या संबंधावरून झालेल्या म्हणी :-

रा.रं. बोराडयांच्या कथा साहित्यातून नात्याच्या संबंधावरून झालेल्या म्हणी अधिक प्रमाणात आलेल्या दिसून येतात. बोराडे यांच्या कथासाहित्यात नातेसंबंधाना अतिशय महत्त्व प्राप्त झालेले आहे. कथेतील माणसं नात्यागोत्याला विलक्षण महत्त्व देतात, याचा प्रत्यय त्यांच्या 'नातीगोती' या कथा संग्रहातून येतो, त्यात आई, बाप, बहीण, भाऊ, लेक, जावई, सासू, सासरे, इवाई, नणंद, भावजय, आत्या, मामा, मामी इ. नाते संबंध येतात. या नात्यातील विविधता पुढील प्रमाणे पहा -

- "आपलं न्हाई धड अन् शेजाऱ्याला कड ." (माळरान 'पान्हा' पृ. १६२)
- "आयजीच्या जीवावर बायजी उदार ." (मळणी 'लगीन' पृ. ४०)
- "उतावळा नवरा अन् गुडघ्याला बारिशंग" (मळणी 'सौदा' पृ. १७८)
- "पराया घरचं धन ... जसं आणलं तसं ज्येचं त्याला पोचतं करावं."

(बोळवण 'बोळवण' पृ. १६९)

"माणसानं घरात उपाशी न्हावं ; पर चार लोकांत बरं दिसायचं करावं"

(माळरान 'दडपण' पृ. १२१)

- "लेक आडात ढकलुन द्यावी ; पर साटयालोटयावर दिऊनी"
(नातीगोती 'धुणं' पृ. ४५)
- "हौसनं केला पती , आन् त्येला फुटली रगतपिती."
(बोळवन 'सनई' पृ. १३२)

क) पशु , पक्षी इ.वरुन झालेल्या म्हणी :-

रा. रं. बोराडे यांच्या कथासाहित्यातुन पशु-पक्षी इ.वरुन आलेल्या म्हणी पहावयास मिळतात. मानव प्राण्याबरोबरच इतर पशु , पक्षी इ.ना निसर्गात अतिशय महत्त्वाचे स्थान आहे. पहाटे बांग देणाऱ्या कोंबड्या पासुन ते रात्री घुत्कारणाऱ्या घुबडा पर्यंत सर्व पक्षी , तर मुंगी पासुन महाकाय हत्ती पर्यंतचे सर्व प्राणी , त्यांचे जीवन जगणे यावरुन विपुल प्रमाणात म्हणी आल्याचे आपणांस पहावयास मिळतात.

उदाहरणार्थ :-

- "आयत्या बिळात नागोबा ."
(पेरणी 'पेरणी' पृ.१३२)
- "कुत्रं आपल्याला चावलं म्हणून आपुन कुत्र्याला चावायचं नसतं."
(माळरान 'भरपाई' पृ.१७४)
- "कोंबडा कोंबडीला दानं टाकुन लोक बघत बसतात."
(बोळवन 'पाणी ' पृ.११५)

१. - "खोडील म्हशीची धार काढायची म्हणली की तिच्यापुढं आंबोण ठिवावंच लागतं."
(बोळवन 'दावेदार' पृ.१०५)

"तुमी मोप हात्ती सांगसाल ओ आनण्याला , पराहितं जमल पायजी की."
(नातीगोती 'डोहाळजेवण' पृ. २२)

"म्हशीची शिंग म्हशीला जड न्हाईत."
(नातीगोती 'सिमंता' पृ.३५)

रा.रं.बोराडे यांनी कोंबडा , कोंबडी , म्हैस , हात्ती , कुत्रा , नाग इ.पशुपक्षांपासुन दैनंदिन जीवनातील अनुभवांना संपन्न करण्याचा प्रयत्न केला आहे. या म्हणींतुन मानवी स्वभाव , जगण्याची शैली , आयतेपणा , इ.गोष्टी ते मांडतात.

ड) विरोध , असंबद्धता इ.दाखविणाऱ्या म्हणी :-

बोराडे यांच्या कथासाहित्यातुन विरोध, असंबद्धता दाखविणाऱ्या म्हणींची रेलचेल दिसून येते. दोन गोष्टीतील विरोध किंवा विसंगती दर्शविणाऱ्या म्हणी पुढील प्रमाणे -

- "अगोदरचं तारं आन् त्येतनं गेलं वारं."
(बोळवन 'राखोळ' पृ. १५४)
- "आयत्या पिठावर रेघोटया ओढणे."
(वाळवन 'वाफसा' पृ.१४६)
- "उकिरडयावनी वाढती बायाची जात."
(मळणी 'लगीन' पृ.३४)

"उगीच उकिरडा उकरीत बसण्यात अर्थ नसतो."

(ताळमेळ 'नाटक' पृ.२३)

"गाव तिथं महारवाडा आहेच."

(मळणी 'माघारी' पृ.५३)

"चोरीचा मामला अन् हळु हळु बोंबला."

(मळणी 'लगीन' पृ.४९)

"जातीचा ना गोताचा."

(बोळवण 'पाठमोरी' पृ.९५)

"घड हिकडंबी न्हाई आन् घड तिकडंबी न्हाई."

(बोळवण 'पाठमोरी' पृ.२९)

"धा घरचे धा लोक."

(बोळवण 'चिरफाड' पृ.९४७)

"पचलं ते खाचं आन् साजलं ते बोलावं माणसांनं."

(मळणी 'लगीन' पृ.३२)

"पदरात पडल्यानंतर गोड करून घ्यावं लागतं"

(वानवळा 'आहेर'

पृ. १२०)

"माणसानं परान सोडावा, पर कधी रीत सोडूनी."

(माळरान 'दडपण' पृ. १२९)

"शिल्या कडीला उत आणणे."

(माळरान 'दडपण' पृ. १५७)

"सुंठीवाचनं खोकला गेला."

(बोळवण 'पाणी' पृ. १९४)

रा.रं. बोराडे यांच्या या म्हणीतून मानवी जीवन जगण्याची रीत, नीती, धर्म, व्यवहार या दैनंदिन इ. वर प्रकाश पडतो.

अशा प्रकारे बोराडे यांच्या कथा साहित्यातील म्हणींचा आपण सविस्तर परामर्श घेतला. या नंतर रा.रं. बोराडे यांच्या कथासाहित्यातील वाक्यप्रचारांचा आपण विचार करणार आहोत.

रा.रं.बोराडे यांच्या कथासाहित्यातील वाक्यप्रचार :-

रा.रं.बोराडे यांच्या ग्रामीण कथेतून विविध प्रकारचे वाक्यप्रचार आपणांस पहावयास मिळतात.म्हणी प्रमाणेच वाक्यप्रचारांची निर्मिती लोजीवनात सहजपणे होत असते."कधी कधी शब्द,पद किंवा वाक्य यांचा उपयोग त्यांच्या मूळ किंवा वाच्य अर्थाहून भिन्न अर्थाने भाषेत रुढ झालेला असतो.अशा शब्दांना, पदांना किंवा वाक्यांना संप्रदाय म्हणतात." असे वा.गो.आपटे यांनी म्हटले आहे.

भाषेत असे काही शब्द व शब्दसमुह रुढ असतात की ज्यांचा शब्दशः अर्थ आपण घेत नाही त्या मूळ अर्थाहून किंवा वाच्यार्थाहून वेगळाच अर्थ त्यांना परंपरेने प्राप्त झालेला असतो व तोच आपण स्वीकारीत असतो,अशा शब्दांना किंवा शब्दासमुहाना 'वाक्यप्रचार' म्हणतात. श्री दाते-कर्वे यांच्या मते, "प्रत्येक भाषेमध्ये असे काही शब्दप्रयोग किंवा शब्दसमुच्चय रुढ असतात की ज्यांचा अर्थ त्यातील शब्दांच्या वाच्यार्थाहून भिन्न किंवा काही विशेष असतो, अशा शब्द समुहास 'वाक्संप्रदाय'

असे म्हणता येईल."

वाक्प्रचाराची व्याख्या करताना, "वाक्यार्थाहून वेगळ्या अर्थाने रुढ झालेल्या शब्दांना किंवा शब्दसमुहांना 'वाक्प्रचार' म्हणतात." अशी डॉ. श्रीधर शनवारे व्याख्या देतात. वाक्प्रचार अर्थपूर्ण आणि अनुभवजन्य असतात. वाक्प्रचारातील शब्दांनाही मूळच्या अर्थापेक्षा वेगळा अर्थ लामलेला असतो. या वेगळ्या अर्थाला लोकमान्यता मिळालेली असते. हा वेगळा अर्थ या शब्दांना लोकांनी दिलेला असतो. श्री रा. रं. बोराडे यांच्या कथासाहित्यातील वाक्प्रचारांचा विचार करताना त्यांतील विविधता लक्षात येते, ती पुढील प्रमाणे -

अ) शरीरावयवावरून झालेले वाक्प्रचार -

रा.रं.बोराडे यांच्या ग्रामीण कथावाङ्मयातून शरीरावयवावरून आलेल्या वाक्प्रचारांची रेलचेल दिसते. ग्रामीण लोकव्यवहारात वाक्प्रचारांचे फार महत्त्व असते. त्यामुळे प्रत्यक्ष व्यवहारात त्याचा मोठा उपयोग केला जातो. त्यातही पुरुषांच्या तुलनेत बायकांच्या बोलण्यातून वाक्प्रचारांचा सतत उपयोग होताना दिसतो. यात शरीरावयवावरून येणाऱ्या वाक्प्रचारांची विविधता लक्षात येते; ती पुढील प्रमाणे

१. अंग काढून घेणे	(मळणी 'माघारी' पृ.४८)
२. अंगावर शहारे येणे	(बोळवण 'आटापिटा' पृ.७)
३. अंग चोरून येणे	(नातीगोती 'धाक' पृ.८३)
४. अंगावर काटा येणे	(वाळवण 'परवड' पृ.४९)
५. ऊर बडाविणे	(वाळवण 'कोंडण' पृ.१३७)
६. कपाळावर आठया पडणे	(मळणी 'चुंबळ' पृ.४)
७. काळजाला कातर लागणे	(माळरान 'भाट' पृ.१७२)
८. काळजाचं पाणी होणे	(वानवळा 'घालमेल' पृ.९९)
९. काळजावर दगड ठेवणे	(बोळवण 'राखण' पृ.२६)
१०. कान टवकारणे	(बोळवण 'नथणी' पृ.३९)
११. कान पिचक्या देणे	(मळणी 'लागेबांधे' पृ.२६)
१२. कानाला खडा लावणे	(नातीगोती 'डोहाळजेवण' पृ.२२)
१३. केस गुंतलेले असणे	(नातीगोती 'डोहाळजेवण' पृ.२३)
१४. कंठ दाटून येणे	(वानवळा 'ताळमेळ' पृ.१११)
१५. गळा दाटून येणे	(मळणी 'बांध' पृ.७६)
१६. गळ्यात लोढणं बांधणे	(बोळवण 'हरिणी' पृ.८८)
१७. गळा काढणे	(नातीगोती 'गाठोड' पृ.७)
१८. गालातल्या गालात हसणे	(वानवळा 'कोरडी' पृ.१५६)

संदर्भ सूची :-

१. अभिनव मराठी व्याकरण मराठी लेखन - डॉ. श्रीधर शनवारे, विद्याविकास मंडळ, नागपुर, प्रथमावृत्ती १९९४, पृ. १०६.
२. मराठी शब्दसमीक्षा - मु. श्री. कानडे, सन पब्लिकेशन्स, पुणे प्रकाशन दि. ७ मे १९८९, पृ. १५.
३. सुबोध भाषाशास्त्र - प्र. न. जोशी, स्नेहवर्धन पब्लिशिंग हाऊस, पुणे, प्रथमावृत्ती १४ नोव्हेंबर १९९८, पृ. ६६.
४. लोकसाहित्याची रुपरेषा - दुर्गा भागवत, प्रकाशक श्री. वासुदेव विष्णुमट, आवृत्ती पहिली १९५६, पृ. २७६.
५. रा. रं. बोराडे यांचे साहित्य : स्वरुप आणि आस्वाद - डॉ. भीमराव वाघचौरे, विहित प्रकाशन, औरंगाबाद, प्रथमावृत्ती १९९९, पृ. ४-५.
६. वानवळा - रा. रं. बोराडे (प्रस्तावना - कै. नरहर कुरंदकर) प्रतिभास प्रकाशन, परभणी, द्वितीय आवृत्ती, मार्च १९९९, पृ. १०.
७. रा. रं. बोराडे यांचे साहित्य : स्वरुप आणि आस्वाद - डॉ. भीमराव वाघचौरे, प्रकाशक - सौ. स्वाती स. गोसावी, प्रथमावृत्ती, जानेवारी १९९९, पृ. १४२.
८. मराठी शब्दसमीक्षा - मु. श्री. कानडे, सन पब्लिकेशन्स, पुणे प्रकाशन दि. ७ मे १९८९, पृ. १५.
९. मराठी भाषेचे संप्रदाय व म्हणी - वासुदेव गोविंद आपटे, आनंद कार्यालय प्रकाशन, पुणे आवृत्ती पाचवी, सप्टेंबर १९६४, पृ. १७४.
१०. सुगम मराठी व्याकरण लेखन - कै. मो. रा. वाळंबे, नितीन प्रकाशन, पुणे ३०, सुधारीत आवृत्ती १९९५, पृ. १६६.
११. प्रतिभा-साधन- ना. सी. फडके, देशमुख आणि कंपनी पब्लिशर्स, पुणे आवृत्ती पंधरावी १९९३, पृ. २२३.
१२. मराठी शब्दरत्नाकर, वा. गो. आपटे, प्रकाशक केशव भिकाजी ढवळे, पुनर्मुद्रण १९९३, पृ. ५७०.